

KS. STANISŁAW DYK

AKTUALIZACJA SŁOWA BOŻEGO W PRZEPOWIADANIU

ACTUALIZATION'S WORD IN PREACHING

Abstract. Without actualization, preaching loses its purpose, becoming unattractive, and the very word of God is perceived by the listeners as devoid of its saving power, now lifeless. The study confirms these theses. The article organizes and synthetically presents the most important issues related to actualization: the theological foundations of actualization, the main principles of its implementation; biblical models of actualization as models for modern preaching; the updating process. Finally, a descriptive definition of actualization was formulated.

Keywords: homily; sermon; word of God; actualization; Sacred Scripture.

Kryzys przepowiadania, o którym mówi się już od wielu lat, bierze się w dużej mierze z faktu niedostatecznego odniesienia się do problemów życia wspólnoty. Kaznodzieje ganieni są za używanie terminów zbyt ogólnych, za posługiwanie się językiem pozostającym jakby „poza” rzeczywistością życia wspólnoty, przede wszystkim zaś za nieumiejętność ukazania egzystencjalnego bagażu, które słowo Boże posiada także dla naszych czasów¹. Takie przepowiadanie ztraca swoją pierwotną właściwość – przestaje być głosze-

Ks. prof. dr hab. STANISŁAW DYK – kapłan diecezji kieleckiej; wykładowca homiletyki i teologii ewangelizacji; kierownik Katedry Homiletyki w Instytucie Nauk Teologicznych; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; wiceprzewodniczący Stowarzyszenia Homiletów Polskich; konsultor Komisji Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: standyk@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7337-0035>.

¹ Zob. Bożena Matuszczyk, „Retoryka Kościoła dziś – «siedem grzechów głównych» współczesnego kaznodziejstwa”, w: *Skuteczność słowa w działaniach politycznych i społecznych. Materiały konferencyjne, Bydgoszcz, 3–5 kwietnia 1997 r.*, red. Elżbieta Laskowska (Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, 1999), 123–133.

niem Boga, który „zamieszkał wśród nas” (J 1,14); nie potrafi sprawić, aby Ewangelia jaśniała w życiu codziennym (por. KK 35). Głoszenie słowa Bożego, oderwane od problemów ludzkiego życia, skutkuje nie tylko utratą uwagi słuchaczy – w każdym czasie bowiem sprawdza się zasada: *mea res agitur*, lecz może przeszkodzić także w spotkaniu Boga z człowiekiem. Jeśli przepowiadanie nie ukazuje realnego i zbawczego wpływu, jaki Ewangelia ma na ludzkie życie, to w efekcie i Ewangelia może się jawić słuchaczom jako niezyciowa i bezużyteczna. W takiej perspektywie i sam Bóg zdawać się może jako niepotrzebny², a Chrystus postrzegany zostaje w oderwaniu od realizmu Wcielenia. Przepowiadanie bez aktualizacji pozostaje również w kontraście do współczesnej kultury, która sprawy człowieka umieszcza w centrum swego zainteresowania.

Stąd też soborowy „Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*” powie: „Aby istotnie poruszać umysły słuchaczy, przepowiadanie powinno nie tylko przedstawiać słowo Boże w sposób ogólny i abstrakcyjny, lecz także odnosić niezmienną prawdę Ewangelii do konkretnych warunków życia” (DK 4). W stwierdzeniu tym podkreślona zostaje potrzeba aktualizacji słowa Bożego polegającej nie tylko na znalezieniu języka adekwatnego do mentalności i problemów słuchaczy, lecz zdolnej umieścić kerygmat biblijny w egzystencjalnej rzeczywistości słuchaczy. Na konieczność aktualizacji słowa Bożego w procesie tworzenia i wygłoszenia danej jednostki homiletycznej wskazują najnowsze dokumenty Kościoła³. Problem ten był także szeroko komentowany w literaturze homiletycznej. W obszarze homiletyki polskojęzycznej wskazać tu należy przede wszystkim monumentalne dzieło Jana Twardego pt. *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*⁴.

Poniższe opracowanie będzie próbą ujęcia problemu aktualizacji w nieco innej perspektywie. Zagadnienie to spróbujemy przedstawić w sposób inte-

² Na problem ten wskazuje jasno papież Franciszek w swojej encyklice o wierze *Lumen fidei*: „Nasza kultura straciła zdolność dostrzegania konkretnej obecności Boga, Jego działania w świecie. Uważamy, że Bóg znajduje się w zaświatach, na innym poziomie rzeczywistości, oddzielony od naszych konkretnych relacji. Gdyby jednak tak było, gdyby Bóg nie był zdolny do działania w świecie, Jego miłość nie byłaby prawdziwie potężna, prawdziwie rzeczywista, a zatem nie byłaby nawet prawdziwą miłością, zdolną zapewnić to szczęście, które obiecuje. Wówczas byłoby całkowicie obojętne, czy się w Niego wierzy, czy nie wierzy”. Franciszek, Encyklika o wierze *Lumen fidei* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013), 17.

³ Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (Poznań: Pallottinum, 2010), 59; Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium* (Kraków: Wydawnictwo „M”, 2013), 147, 149, 154.

⁴ Jan Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie* (Przemysł: Wydawnictwo Archidiecezji Przemyskiej, 2009).

gralny, a zarazem syntetyczny – tak, aby artykuł ten stał się użytecznym narzędziem w pracy nad homilią czy kazaniem. Przedstawione tu zostaną najpierw teologiczne podstawy aktualizacji oraz główne zasady jej realizacji. Następnie odwołamy się do tego, jak aktualizacja dokonywana była wewnątrz samej Biblii. To pomoże nam ukazać współczesne sposoby aktualizacji słowa Bożego oraz przedstawić etapy jej realizacji. W zakończeniu zaś przedstawiona zostanie opisowa definicja aktualizacji.

1. PODSTAWY AKTUALIZACJI

Na początku warto zadać pytanie: co sprawia, że aktualizacja słowa Bożego jest w ogóle możliwa? Otóż możliwość ta bierze się przede wszystkim z natury słowa Bożego oraz z faktu, że historia zbawienia trwa nadal. Bóg nie przestaje przemawiać do swojego ludu i nieustannie zaprasza go do żywej i osobistej wspólnoty ze sobą (por. KO 2).

a) Natura słowa Bożego

Zacznijmy od natury słowa Bożego. Jest ono zawsze „żywe [...], skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (por. Hbr 4,12). Słowo Boże jest zawsze „żywe”, to znaczy odnosi się do ludzi wszystkich czasów. W każdym pokoleniu, miejscu i kulturze może ono wybrzmieć jako przenikające i interpretujące człowieka. „Może zrelatywizować, jak i pogłębić system wartości i normy zachowania każdego pokolenia”⁵. Słowo Boże jest „skuteczne”, ponieważ zawsze może stawać się nowym wydarzeniem w życiu człowieka.

Bóg, który przemawiał przez proroków i apostołów, „gdy nadeszła pełnia czasów” (Ga 4,4) przemówił przez swego Syna, „który stał się człowiekiem, [i] jest jedynym, doskonałym i ostatecznym Słowem Ojca. W Nim powiedział On wszystko i nie będzie już innego słowa oprócz Niego” (KKK 65). Słowo Boże zostało potwierdzone w Piśmie Świętym, które je zawiera i jako natchnione rzeczywistość jest słowem Boga (por. KO 24). Można powiedzieć zatem, że słowo Boże, poświadczone w Piśmie Świętym, zawiera w sobie potencjał wiecznej aktualności i pełni. W swoim słowie Bóg objawił nie

⁵ Papieska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, w: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, red. Ryszard Rubinkiewicz (Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOCATIO, 1999), 87.

tylko swą wewnętrzną prawdę, zamysły swej zbawczej woli, swoje misterium, lecz także prawdziwe powołanie i godność osoby ludzkiej. Ów potencjał wiecznej aktualności i pełni nazywamy „pełnią sensu tekstu biblijnego”⁶.

Słowo Boże nie jest jednak zamknięte w Biblii. Choć Objawienie Boże wypełniło się w Chrystusie (por. KO 4), to słowo Boże nadal działa. Dokonuje się to przede wszystkim w przepowiadaniu Kościoła, który głosi je światu odpowiadając na potrzeby, pragnienia i pytania ludzi. W ten sposób słowo Boże ciągle na nowo staje się wydarzeniem⁷, ujawniając pełnię swego znaczenia. Chrześcijańskie przepowiadanie nie jest dodatkiem do słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym, lecz jest jego szczególną postacią. Homilia czy kazanie jest aktualizacją zbawczych dzieł poświadczonych w Biblii, jest ukazaniem prawdy, jaką Chrystus dziś pragnie ogłosić „tu” i „teraz” zgromadzonym słuchaczom.

b) Działanie Ducha Świętego

Taka aktualizacja możliwa jest dzięki temu, że słowo Boże nie jest w Kościele martwym depozytem, lecz rozwija się pod opieką Ducha Świętego: „Bóg, który niegdyś przemówił, bezustannie rozmawia z Oblubienicą swego umiłowanego Syna, a Duch Święty, dzięki któremu żywy głos Ewangelii rozbrzmiewa w Kościele, a przez Kościół w świecie, doprowadza wiernych do całej prawdy i sprawia, że słowo Chrystusa przebywa w nich obficie (por. Kol 3,16)” (KO 8). Duch Święty zapewnia taki sposób interpretacji Biblii, że może ona rzucić światło na nowe wezwania i niepowtarzalne sytuacje⁸. Duch Święty, który wcześniej natchnął hagiografa do spisania księgi biblijnej w określonym czasie i środowisku, przy użyciu właściwych dla niego sposobów komunikowania się, obecnie pomaga odkryć intencję, zamysł owego tekstu – Bożą prawdę aktualną dla ludzi wszystkich czasów⁹.

⁶ Tamże, 88–89.

⁷ Por. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 13.

⁸ Por. Stanisław Hareźga, „Droga Słowa Bożego od zrozumienia do inkulturacji”, w: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, 204.

⁹ Por. Roman Pindel, „Biblijne wzorce dla współczesnej aktualizacji na przykładzie Dz 4,1–31”, *Polonia Sacra* 60(2020): 151. „Biblia zrodziła się we wspólnocie wierzących – wspólnocie żydowskiej i chrześcijańskiej – i zarazem jest darem Bożym dla tejże wspólnoty. Duch Święty do niej ze stron Biblii przemawia. Ona też tę wspólnotę nadal nieustannie buduje i dlatego potrzebuje stałej aktualizacji i inkulturacji”. Michał Czajkowski, „Interpretacja Biblii w Kościele”, *Studia Theologica Varsaviensia* 33(1995): 183.

2. ZASADY AKTUALIZACJI

Z teologicznych podstaw aktualizacji wynikają także kryteria decydujące o tym, w jaki sposób aktualizacja słowa Bożego winna być dokonywana.

a) Szczere szukanie Bożego światła

Właściwej aktualizacji towarzyszyć powinno traktowanie Pisma św. jako „uprzywilejowanego przewodnika” dla życia chrześcijańskiego. Chodzi o „szczere szukanie światła”, jakie teksty biblijne – niezmiennie w swoim brzmieniu niosą dla obecnych czasów¹⁰. To z kolei wyklucza podejście zawierające manipulowanie tekstem, szukanie w Biblii potwierdzenia dla własnych zamiarów albo uległość wobec ideologicznych założeń¹¹. W aktualizacji nie może być miejsca na jakąkolwiek instrumentalizację orędzia biblijnego, „dostosowywanie” do własnych pomysłów czy zamierzeń pastoralnych, które zrodziły się w umyśle kaznodziei zanim spotkał się z prawdą Pisma Świętego.

Warto oddać tutaj głos papieżowi Franciszkowi: „Pierwszym krokiem, po zwróceniu się do Ducha Świętego, jest poświęcenie całej uwagi tekstowi biblijnemu, który powinien stanowić podstawę przepowiadania. Gdy ktoś stara się zrozumieć, jakie jest przesłanie tekstu, spełnia «kult prawdy». Pokora serca skłania do uznania, że Słowo zawsze nas przekracza, że nie jesteśmy «panami ani twórcami, ale stróżami, głosicielami i sługami». Taka postawa pokornej i pełnej zadziwienia czci wobec Słowa znajduje wyraz w studiowaniu go z najwyższą uwagą i ze świętym lękiem, aby nim nie manipulować”¹².

b) Odkrycie wyrazowego sensu tekstu biblijnego

Podstawową zasadą aktualizacji jest ustalenie sensu wyrazowego tekstu biblijnego – wyjście od poznania sposobu, w jaki słowo Boże zostało zredagowane i przekazane, wychwytyjąc w ten sposób jej znaczenie i oryginalną

¹⁰ Papińska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 87.

¹¹ Pindel, „Biblijne wzorce dla współczesnej aktualizacji na przykładzie Dz 4,1–31”, 152.

¹² „Aby można było interpretować tekst biblijny, potrzeba cierpliwości, uwolnienia się od wszelkiego niepokoju i poświęcenia czasu, zainteresowania i bezinteresownego oddania. Trzeba odłożyć na bok jakąkolwiek dręczącą nas troskę, aby wejść w inny obszar skupienia, naznaczonego pogodą ducha. Nie warto czytać tekstu biblijnego, jeśli chcemy uzyskać szybki, łatwy i natychmiastowy rezultat. Dlatego przygotowanie kazania wymaga miłości. Bezinteresownie i bez pośpiechu poświęcamy czas tylko rzeczom lub osobom, które kochamy. A tutaj chodzi o ukochanie Boga, który chciał *przemówić*. Poczynając od tej miłości, można się zatrzymać z postawą ucznia: «Mów, Panie, bo sługa Twój słucha» (1 Sm 3,9)”. Franciszek, Adhortacja apostołska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*, 146.

siłę – „efekt”, jaki autor biblijny chciał wywołać¹³. Taki wysiłek zakłada egzegezę tekstu. W przypadku braku umiejętności egzegetycznych należy zaś korzystać z odpowiednich pomocy. Zawsze należy pamiętać, że najpewniejszą metodą zrozumienia tekstu biblijnego jest interpretacja Pisma poprzez Pismo. Daną interpretację należy sytuować wobec tajemnicy Chrystusa i Kościoła¹⁴. Poprawna aktualizacja wymaga zastosowania teologicznych zasad interpretacji, do których należą: powaga interpretacyjna Tradycji, analogia wiary (porównanie wyników egzegezy z ustalonymi prawdami wiary), jedność całej Biblii, interpretowanie tekstów w kontekście historii zbawienia (por. KO 10–16; KKK 109–114)¹⁵.

c) Poszukiwanie duchowego sensu Pisma Świętego

Głosiciel słowa Bożego nie powinien poprzestawać na literalnym rozumieniu tekstu biblijnego, lecz powinien być otwarty na natchnienia Ducha Świętego, który jest twórcą i głównym egzegetą Pisma. W Piśmie św. Bóg mówi do człowieka w sposób ludzki, dlatego też oprócz sensu zamierzonego przez autora tekstu biblijnego (sensu dosłownego) kaznodzieja powinien poszukiwać w nim sensu zamierzonego przez Boga, sensu zawsze aktualnego – skierowanego do ludzi wszystkich czasów (por. KKK 111; KO 12.25). Pismo św. winno być interpretowane w tym samym Duchu, w jakim zostało spisane (por. KO 12). Duch Święty nie przybliży nas bowiem do jakichś abstrakcyjnych prawd teologicznych, lecz do żywej Osoby Jezusa Chrystusa. Duch Święty sprawia, że słowo Boże staje się prawdziwym kierownikiem duchowym (por. Ps 119,105), „podstawą i siłą żywotną, [...] umocnieniem wiary, pokarmem duszy, czystym i trwałym źródłem życia duchowego” (KO 21). Duch Święty bowiem z objawienia zewnętrznego, składającego się z ludzkich słów, wydobywa objawienie „wewnętrzne”, egzystencjalne – polegające na doświadczeniu. Duch Święty jest hermeneutą słów Chrystusa także w tym sensie, że wyjaśnia i pomaga zrozumieć to, czego Chrystus „nie powiedział” poprzez literę („ciało”) Pisma: „Jeszcze wiele mam wam do powiedzenia, ale teraz [jeszcze] znieść nie możecie. Gdy zaś przyjdzie On,

¹³ Por. tamże, 147.

¹⁴ Por. Henryk Witczyk, „Dlaczego i jak soborowa Konstytucja *Dei Verbum* przybliżyła Biblię Kościołowi?”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 59(2006): 190.

¹⁵ Por. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 29–30.3.39; Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne* (Poznań: Pallottinum, 2015), 17–21; Papieska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 90.

Duch Prawdy, doprowadzi was do całej prawdy” (J 16,12–13)¹⁶. Nic dziwnego zatem, że autorzy *Dyrektorium homiletycznego* zachęcają: „Chociaż metody egzegetyczne mogą się przydać do przygotowania homilii, to jednak homilista musi się wykazywać wrażliwością na sens duchowy Pisma św.”¹⁷. Dokument ten wyjaśnia także rozumienie tego duchowego sensu: „Definicja tego sensu podana przez Papieską Komisję Biblijną wskazuje, że ta metoda interpretacji szczególnie pasuje do liturgii: chodzi o «sens wyrażany przez teksty biblijne, odczytywane pod natchnieniem Ducha Świętego w kontekście tajemnicy paschalnej Chrystusa i nowego życia, któremu ta tajemnica daje początek. Taki kontekst rzeczywiście istnieje. Nowy Testament właśnie w nim widzi wypełnienie się Pisma. Jest więc rzeczą normalną odczytywać Pismo Święte w świetle tego nowego kontekstu, którym jest życie w Duchu Świętym»”¹⁸.

Warto jednak pamiętać, że duchowa interpretacja Pisma św. obarczona jest zawsze pewnymi ograniczeniami i zagrożeniami. Nikt na przykład nie dysponuje kryterium, które pomogłoby mu jasno rozstrzygnąć czy dana (osobista lub wspólnotowa) interpretacja dokonana została w Duchu Świętym. Współcześnie spotkać można wiele wypaczeń związanych z wydobyciem duchowego sensu Pisma. Wskazać tu należy chociażby deprecjację wymiaru historycznego i sensu dosłownego Pisma Świętego, traktowanie tekstu biblijnego w sposób magiczny, właściwy duchowi gnostyckiemu, niebezpieczeństwo subiektywizmu wynikające z niekontrolowanego posługiwania się własną wyobraźnią¹⁹. Aktualizacja narażona jest także na różnego rodzaju zabiegi psychologizujące interpretatora, co może prowadzić go do wyciągania błędnych, czysto subiektywnych wniosków²⁰. W aktualizacji słowa Bożego należy zatem pamiętać, aby wyniki osobistej interpretacji skonfrontować – jak to zostało wspomniane już wcześniej – z osiągnięciami egzegezy biblijnej, która pomaga odkryć sens dosłowny Pisma, z żywą Tradycją Kościoła zawierającą spuściznę wielowiekowej, duchowej tradycji interpretacyjnej oraz Magisterium Kościoła.

Interpretacja duchowa zakłada osobistą interakcję pomiędzy tekstem biblijnym a kaznodzieją, głęboki dialog ze słowem Bożym, jego personalizację. Ów

¹⁶ Por. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 8.

¹⁷ Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, 24.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Por. Krzysztof Bardzki, „Patrystyczna egzegeza alegoryczna”, *Vox Patrum* 23(2003): 53–55.

²⁰ Witezyk, „Dlaczego i jak soborowa Konstytucja *Dei Verbum* przybliżyła Biblię Kościołowi?”, 189.

związek między życiem duchowym a hermeneutyką Pisma Benedykt XVI opisuje następująco: „tekst biblijny może właściwie zrozumieć tylko ten, kto sam przeżył to, o czym mówi tekst [...] w miarę jak umacnia się życie Duchem Świętym czytelnika tekstów natchnionych, pogłębia się też rozumienie rzeczywistości, o której mówią te teksty”²¹.

d) Sztuka słuchania ludu Bożego

Jeśli w aktualizacji chodzi o dostosowanie orędzia tekstu biblijnego do obecnej sytuacji, to kolejnym jej warunkiem jest znajomość owej sytuacji. Chodzi tu o antropologiczną wrażliwość, którą powinien posiadać każdy głosiciel słowa Bożego. Dokumenty Kościoła mówią tu o „uwzględnianiu szczególnych potrzeb słuchaczy” (KL 52; OWMR 65). Papież Franciszek zaś taką kompetencję kaznodziei nazwie „sztuką słuchania ludu”²² oraz umiejętnością „kontemplowania ludu”²³ – poznania ich problemów, pragnień, lęków, potrzeb, których czasem nie potrafią nawet zrozumieć i nazwać. „Sztuka słuchania ludu” jest konieczna do tego, „aby odkryć to, co wierni potrzebują usłyszeć” – a nie głosić jedynie tego, co kapłanowi wydaje się ważne²⁴. Życie wspólnoty stanowi swego rodzaju *locus theologicus*, w którym głosiciel słowa Bożego powinien szukać znaków obecności Boga²⁵.

e) Granice aktualizacji

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej na temat aktualizacji podkreśla, że aktualizacja słowa Bożego ma swoje granice. Musi być ona „zgodna z wolą Boga w Chrystusie”²⁶ oraz nie może „opierać się na założeniach teoretycz-

²¹ Benedykt XVI, Adhortacja apostołska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 30.

²² „Musimy uczyć się sztuki słuchania, która jest czymś więcej niż tylko słyszeniem. W komunikacji z drugim człowiekiem pierwszą sprawą jest zdolność serca, umożliwiająca bliskość, bez której nie ma prawdziwego spotkania duchowego. Słuchanie pomaga nam dostrzec gest oraz stosowne słowo, które podważą naszą spokojną pozycję obserwatorów. Jedynie wychodząc od tego słuchania pełnego szacunku i zdolnego do współczucia, można znaleźć drogi do autentycznego rozwoju, można rozbudzić pragnienie ideału chrześcijańskiego, gorącą chęć, by odpowiedzieć w pełni na miłość Bożą i pragnienie rozwijania tego, co Bóg zasiał w naszym życiu”. Franciszek, Adhortacja apostołska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*, 171.

²³ Tamże, 154.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. Ryszard Hajduk, „*Mea res agitur*. Egzystencjalny aspekt przepowiadania homilijnego”, w: *Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, red. Michał Dąbrówka, Michał Klementowicz (Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2017), 52.

²⁶ Papieska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 88–89.

nych, które nie zgadzają się z podstawową orientacją tekstu Biblii²⁷. Wynikiem aktualizacji nie może być zatem na przykład nawoływanie do zemsty, przemocy lub niesprawiedliwości. Należy wykluczyć wszelką aktualizację sprzeczną z miłością ewangeliczną, która by chciała biblijnie uzasadniać np. segregację rasową, antysemityzm czy seksizm. Trzeba odrzucić także fundamentalistyczną i tendencyjną lekturę Biblii, która posługuje się tekstem np. dla celów sekciarskich²⁸.

3. BIBLIJNY PARADYGMAT AKTUALIZACJI

Praktykę aktualizacji odnaleźć można już wewnątrz samej Biblii²⁹. Od księgi Rodzaju aż po Apokalipsę przebiega historia zbawienia, która rozwija się w różnych filarach interpretacyjnych. Wówczas to dane orędzie, zasada moralna, obrzęd, wydarzenie (itd.) wchodzi w proces nieustannej aktualizacji – są odczytywane w świetle nowych warunków i adoptowane do nowej sytuacji, w jakiej żył lud Boży. „Starsze teksty zostały odczytane w świetle nowych okoliczności i zastosowane do sytuacji obecnej ludu Bożego. Aktualizacja oparta na tych samych przekonaniach, z konieczności nadal jest praktykowana w społecznościach wierzących³⁰. Zatem – jak słusznie stwierdza Jan Twardy – „współczesna posługa słowa powinna być kontynuacją biblijnego procesu aktualizacji, ale przeprowadzonego w nowych warunkach życiowych³¹. Spójrzmy więc na niektóre biblijne modele aktualizacji, które są wzorcowe także dla współczesnego przepowiadania.

a) Jedność ludu Bożego

U podstaw wewnątrzbiblijnej aktualizacji leży przekonanie o jedności ludu Bożego, tzn. szczególna sytuacja jakiejś części ludu Bożego zostaje odniesiona do całości tego ludu, pomimo jego rozproszenia w czasie i przestrzeni – od Starego do Nowego Testamentu, a w nim do Chrystusa i Jego Ciała, Kościoła (por. 1Kor 12,12–28; Rz12,4–8). To tajemnicze powiązanie rozciąga się między pokoleniami teraźniejszości, przeszłości i przyszłości.

²⁷ Tamże, 90.

²⁸ Por. Czajkowski, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 184.

²⁹ Zob. Roman Pindel, *Aktualizacja według Dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele”* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2002), 17–20.

³⁰ Papieska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 87.

³¹ Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, 139.

Nie jest to tylko osoba moralna lub literacka personifikacja, lecz konkretna, egzystencjalna jedność, w której jednostka reprezentuje wspólnotę, a wspólnota wyraża się w jednostce³². Według tej zasady współcześni chrześcijanie wpisują swoje życie w to, co wydarzyło się ludowi Starego Testamentu oraz zostało skoncentrowane i przewartościowane w Chrystusie. Louis Bouyer komentuje tę perspektywę następująco: „Dla nas w Kościele, tak jak to było dla Żydów w Synagodze, musi się dokonać duchowo to, co fizjologia opisuje jako prawo całego życia organicznego. Według znanej formuły ontogeneza musi powtórzyć w pewnym sensie filogenezę. To znaczy, że ten sam proces, który doprowadził jakąś rasę do aktualnego kresu ewolucji, musi powtórzyć się jakby w skrócie, w sposób skondensowany w życiu każdego osobnika. Droga, przez którą Bóg prowadził swój Lud do pełni, przez którą prowadzi On nas wszystkich ku temu, co św. Paweł nazywa «miarą wielkości według Pełni Chrystusa» (Ef 4,13), jest drogą, którą wszyscy musimy podjąć i przebiec w jakiś sposób, każdy na własny rachunek. Przez organiczne, stopniowe nauczanie Pisma Świętego, jakie daje nam Kościół w liturgii, musimy wszyscy przeżyć wewnątrznie całą historię Ludu Bożego”³³.

Powyższy model aktualizacji jest wezwaniem do otwarcia się na dobroczynne wpływy przeszłości lub do odrzucenia negatywnych wzorców w niej zawartych. Należy przy tym pamiętać, że takie wypełnienie się Pisma jest złożone. Zawiera ono trzy wymiary: „podstawowy aspekt *ciągłości* w stosunku do Objawienia Starego Testamentu, aspekt *zerwania* oraz aspekt *spełnienia i przewyższenia*”³⁴. „Proroctwa” przeszłości są słowem Bożym, które nie traci na swym zbawczym charakterze, zostają ponownie zaproponowane i zintegrowane w świetle nowych, historycznych sytuacji. Oczywiście zaktualizowany ma być nie tyle dany fakt (on się już drugi raz nie powtórzy w swej materialności), lecz znaczenie teologiczne tego wydarzenia – jego zbawcza zawartość. Przepowiadając w taki sposób włącza się lud Boży w boską ekonomię zbawienia³⁵. Mamy tu do czynienia z historiozbawczym modelem aktualizacji, który wskazuje na następujące etapy historii zbawienia: zapowiedź i przygotowanie w Starym Testamencie; wypełnienie w Chrystusie – ostateczne objawienie i zbawienie; realizacja w Kościele – aktuali-

³² Por. Domenico Sartore, „Attualizzazione della Parola”, w: *Dizionario di Omiletica*, a cura di Manlio Sodi – Acchille Maria Triacca (Torino–Bergamo: Editrice Elle Di Ci–Editrice Velar, 1998), 156–157.

³³ Louis Bouyer, *Wprowadzenie do życia duchowego* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014), 48.

³⁴ Benedykt XVI, Adhortacja apostołska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 40.

³⁵ Por. Romano Guardini, „La prédication mystagogique”, *La Maison-Dieu* 158(1984): 144.

zacja w celebracji liturgicznej i życiu wierzących; eschatyczna pełnia lub finał zbawczego dzieła Chrystusa – powszechne zmartwychwstanie, nowe niebo i nowa ziemia.

b) Aktualizacja kultowa

Święta celebrowane przez lud Starego Testamentu, w tym głównie Pascha, opierały się na przekonaniu wyrażonym w Mishna X,6: „Z pokolenia na pokolenie każdy ma obowiązek traktowania siebie, jakby osobiście wyszedł z Egiptu”³⁶. W ten sposób kult stawał się czasem uobecniania historii zbawienia. Gdy wspólnota wierzących celebrowała dane wydarzenie poprzez słowo i obrzęd zostawała w nie wewnątrznie wprowadzona i otrzymywała właściwą mu łaskę. Ten typ aktualizacji wynika z faktu, że zbawcze działanie Boga się nie skończyło, lecz nieustannie trwa. Głównym przedmiotem aktualizacji kultowej w Starym Testamencie było fundamentalne wydarzenie zbawcze ludu Izraela, czyli wyzwolenie z Egiptu. W Nowym Testamencie oraz w całej historii Kościoła aktualizacja ta osiąga swój szczyt w Eucharystii. Jest ona obecnością Boga, który stał się człowiekiem, jest uobecnieniem Paschy Pana, a w niej wszystkich czynów naszego Zbawiciela.

Dzisiaj tego rodzaju aktualizacja dokonuje się w ramach liturgii. Wówczas to wydarzenie zbawcze, poświadczone w Piśmie Świętym, staje się dostępne „tu i teraz” – celebacja liturgiczna wciela proklamowane słowo Boże w kultyczne „dzisiaj”, wierni zaś mogą przyjąć łaskę właściwą danemu misterium zbawczemu poświadczonemu w Biblii. Narzędziem aktualizacji słowa Bożego w liturgii jest przede wszystkim homilia, która wyjaśnia tekst biblijny w relacji do konkretnej celebacji. W ten sposób wiąże liturgię słowa Bożego z liturgią eucharystyczną, wskazuje na zbawczą obecność Pana w swoim Kościele oraz pomaga zgromadzeniu w zrozumieniu i przeżywaniu misterium, które celebrowa. Dzięki temu homilia uznawana jest za najwyższą formę aktualizacji misterium Chrystusa na sposób słowa. Ten model aktualizacji słowa Bożego nazywamy dziś aktualizacją liturgiczną lub mistagogią w sensie ścisłym.

c) Aktualizacja i typologia

Bardzo ważnym modelem aktualizacji wewnątrz Biblii jest typologia, w której uwydatnia się analogię dwóch sytuacji ze Starego i Nowego Testamentu. W pewnych, emblematycznych osobach, wydarzeniach, czynnościach, prawach, budynkach, instytucjach (itp.) Starego Testamentu dostrzega

³⁶ Cyt. za: Sartore, „Attualizzazione della Parola”, 157.

się zapowiedź i znak dla przyszłości. Obok własnego znaczenia, jawią się one jako znaki, obrazy i zapowiedzi rzeczy przyszłych, które się pojawiają dopiero w Nowym Testamencie³⁷. Rzeczywistość finalna nazywa się antytypem, a wcześniejszy odpowiednik typem. Założeniem, na którym opiera się interpretacja typologiczna, jest „przekonanie, że «czas się wypełnił» (Mk 1,15) i że znaczenie określonego wydarzenia w historii Izraela staje się bardziej zrozumiałe, jeżeli zestawia się je z jego antytypem w Nowym Testamencie (i na odwrót)”³⁸. Typologia objawia także stałość zbawczego działania Boga.

Widać zatem, że niektóre postacie, rzeczy czy wydarzenia stają się „typem”, a potem „antytypem” poprzez ich emblematyczne zachowanie, czy znaczenie. Owo zachowanie i znaczenie aktualne jest także i dziś w nowym kontekście, jakim jest liturgia i życie w Duchu Świętym. Uzasadnione jest zatem, aby w przepowiadaniu stosować i ten model aktualizacji. Wówczas wchodzimy już bardziej w przestrzeń interpretacji duchowej, o której była już mowa wcześniej. Należy przy tym pamiętać, że podstawą wszelkiej aktualizacji jest podobieństwo, jakie istnieje między podmiotem biblijnym a nowym podmiotem, do którego tekst został przystosowany. Jeśli podobieństwo to jest rzeczywiste i prawdziwe, wtedy aktualizacja jest rzeczywista i dozwolona³⁹. Aktualizacja winna mieć zatem podstawy w tekście świętym, a nie wynikać z własnych fantazji.

d) Aktualizacja wobec nowego wydarzenia

W środowisku Starego Testamentu, a zwłaszcza w relacji między Starym a Nowym Testamentem dochodzi często do sytuacji, w której odczytanie pewnego tekstu biblijnego przyjmuje głębsze i bogatsze znaczenie w odniesieniu do nowych wydarzeń historii zbawienia. Wydarzenia te głębiej ujawniają Boży plan zbawienia, wskazując tym samym na pełnię Bożego orędzia, które trudno byłoby odnaleźć bazując jedynie na sensie wyrazowym. Widać to szczególnie w Nowym Testamencie, który teksty Starego Testamentu interpretuje i aktualizuje w świetle Paschy Chrystusa. Taki proces aktualizacji jest możliwy, ponieważ słowo Boga jest zawsze dynamiczne, jest wydarzeniem – stwarza to, co oznajmia. Wydarzenie zaś jest słowem Bożym, ponieważ objawia stwórczą i zbawczą wolę Boga. Słowo Boga pozostaje aktywne

³⁷ Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, 113.

³⁸ Armando J. Levoratti, „Interpretacja Pisma Świętego”, w: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. William R. Farmer (Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów *Verbinum* 2001), 64.

³⁹ Józef Kudasiewicz, „Proforystyka pastoralna, Pismo Święte jako księga ludu Bożego”, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. Jan Szłaga (Poznań: Pallottinum, 1986), 243.

na zawsze i nieustannie znajduje nowe sposoby działania poprzez nowe wydarzenia, które dają dalsze znaczenie przeszłości i otwierają ją na przyszłość aż do jej eschatologicznego wypełnienia⁴⁰.

Ostatnie zdania sugerują wprost, że ten model aktualizacji należy stosować także i dzisiaj. Również i dzisiaj bowiem nowe wydarzenia decydują o nowej interpretacji słowa Bożego. Słowo to należy odczytywać zatem w świetle nowych wydarzeń, których świadkiem jest wspólnota Kościoła. Wydarzenia te są nowymi, hermeneutycznymi kontekstami słowa Bożego. Mówi o tym wyraźnie Sobór Watykański II: „Sprawą całego Ludu Bożego, zwłaszcza duszpasterzy i teologów, jest wsłuchiwać się z pomocą Ducha Świętego w różne głosy współczesności, rozróżniać je i tłumaczyć oraz osądzać w świetle słowa Bożego, aby Prawda objawiona mogła być ciągle coraz głębiej odczuwana, lepiej rozumiana i stosowniej przedstawiana” (KDK 44).

Biblijne modele aktualizacji rozwijane były w historii Kościoła, który pod wpływem Ducha Świętego słuchał słowa Bożego w sposób nowy i w sposób nowy go zwiastował. Mistrzami aktualizacji byli ojcowie Kościoła, którzy często stosowali typologię i alegorię aktualizującą⁴¹. Jako przykład należy wskazać tu najpierw Orygenes, który wypracował metodę duchowej interpretacji Pisma Świętego⁴². Wzorami aktualizacji słowa Bożego w stosunku do konkretnego życia są choćby św. Jan Chryzostom (na Wschodzie) i św. Augustyn (na Zachodzie). Aktualizację kultową zaś doskonale przedstawia św. Leon Wielki w swoich „Mowach”. We współczesnym stosowaniu aktualizacji warto zatem odwołać się także do tradycji patrystycznej, w której w sposób szczególny kształtowało się rozumienie Pisma św.⁴³

4. PROCES AKTUALIZACJI

Wskazując proces aktualizacji słowa Bożego, oprzemy się głównie na dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej pt. *Interpretacja Biblii w Kościele* (poniżej są to punkty b–d)⁴⁴. Zostaną one jednak uzupełnione o inne etapy aktualizacji tak, aby proces ten ukazać w sposób integralny.

⁴⁰ Por. Sartore, „Attualizzazione della Parola”, 157.

⁴¹ Por. Czajkowski, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 183.

⁴² Por. Manlio Simonetti, *Między dosłownością a alegorią. Przyczynek do historii egzegezy patrystycznej* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000), 77–79.

⁴³ Jako mistrzów egzegezy biblijnej i aktualizacji słowa Bożego wskazuje ojców Kościoła *Dyrektorium homiletyczne*. Zob. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, 4,17,2; 25–27, 32, 88, 111.

⁴⁴ Zob. Papieska Komisja Biblijna, „Interpretacja Biblii w Kościele”, 89.

a) Określenie kerygmatu tekstu biblijnego

Pierwszym etapem aktualizacji jest rozpoznanie tego, co tekst biblijny mówi sam w sobie; określenie prawdy Pisma św.; wydobywanie zbawczego orędzia tekstu, jego przesłania – celu w jakim został zredagowany; efektu, jaki miał wywołać w jego bezpośrednich adresatach. Tego rodzaju treści można określić dzięki egzegetycznej, liturgicznej i duchowej analizie tekstu biblijnego. Dzięki takiemu wysiłkowi kaznodzieja odkryje także główne klucze interpretacji współczesności obecne w słowie Bożym.

b) Słuchanie słowa Bożego w aktualnej sytuacji

Ten etap aktualizacji opiera się na zasadzie nowego horyzontu hermeneutycznego, którym jest aktualna sytuacja wspólnoty oraz wydarzenia, których jest ona świadkiem⁴⁵. Wszystkie te wydarzenia wpływają na kościelną wspólnotę, która gromadzi się na słuchaniu słowa Bożego w konkretnym czasie i miejscu. Tym samym określają one doświadczalne środowisko, w którym misterium Chrystusa jest aktualizowane poprzez słowo Boże i sakrament. Jako nowe konteksty hermeneutyczne wskazać tu należy choćby: wydarzenia z życia Kościoła (reformy, odnowa, kryzysy, zagrożenia itp.); wydarzenia z życia kultury (przemiany kulturowe na różnych poziomach, rozwój nauk antropologicznych, wpływ mass mediów, nowy język itp.); wydarzenia życia historyczno-społecznego, które ukazują pewną zbieżność z określonymi tekstami biblijnymi i pozwalają spojrzeć na nie w sposób nowy; wydarzenia z życia indywidualnego czy rodzinnego – różne momenty egzystencjalnego czy duchowego doświadczenia⁴⁶.

W takiej perspektywie tekst biblijny dostarcza pryzmatu, poprzez który kaznodzieja spogląda na życie ludzi. Przepowiadanie wówczas nie tyle koncentruje się na Piśmie Świętym, co odwołuje się do niego. Punktem odniesienia jest ludzkie życie, a tekst biblijny staje się kryterium interpretacyjnym. W takim ujęciu nie zubożamy słowa Bożego, lecz pozwalamy mu ujawnić swoją pełnię, wskazujemy, że zbawcze działanie Boga trwa nadal. Życie wspólnoty pojmowane jest wówczas jako arena historii zbawienia. W ten sposób przemawiający Bóg zaczyna być postrzegany jako obecny zarówno w swoim słowie, jak i w aktualnym wydarzeniu. W takim ujęciu

⁴⁵ Por. Alfred Wallner, *Werkbuch Predigt. Im Dialog mit der Gemeinde* (Graz–Wien–Köln: Verlag Styria, 1989), 124–143.

⁴⁶ Por. Sartore, „Attualizzazione della Parola”, 158. Stanisław Dyk, Michał Klementowicz, Michał Wyrostkiewicz, *Słowo aktualne. Przepowiadanie a kwestie społeczne* (Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, 2019), 68–77.

słowo Boże bardziej karmi wiarę, pokrzepia chrześcijańskie życie, podtrzymuje nadzieję.

Aktualizacja słowa Bożego nie może zatem ograniczać się jedynie do wyjaśnienia tekstu biblijnego i wyciągnięcia jakiegoś duchowego wniosku dla słuchacza. Takie podejście – dziś częste – kłóci się z naturą słowa Bożego, które nie jest zamknięte w przeszłości, lecz ciągle żywe i skuteczne. We właściwej aktualizacji należy ukazać jak Bóg dokonuje tego samego, co uczynił już wcześniej, a o czym dają świadectwa Pisma⁴⁷. Aktualizacja pomaga dostrzec Pana zbawczo działającego w codziennym życiu ludzi; dostrzec „konkretną i potężną miłość Boga, który naprawdę działa w historii i decyduje o jej ostatecznym przeznaczeniu”⁴⁸. Jeśli takiej aktualizacji brak we współczesnym przepowiadaniu to znaczy, że temu, kto głosi słowo Boże, brakuje świadomości historyczno-zbawczego sensu obecnej chwili. Bardzo trafnie fakt ten komentuje Chino Biscontin, gdy zachęca do wykorzystywania przepowiadania narracyjnego jako sprawnego narzędzia aktualizacji słowa Bożego: „Dlaczego w Biblii spotykamy tyle narracji, a w przepowiadaniu jest ona nieobecna? Ponieważ ci, którzy przekazali nam Pismo, byli świadomi tego, że uczestniczą w świętej historii, w której działa sam Bóg, natomiast my zbyt często żyjemy w historii, również w skromnej historii naszych wspólnot chrześcijańskich, jak gdyby była to historia świecka. Dlatego w naszym przepowiadaniu znajduje miejsce wykład doktrynalny i przedstawienie przykazań moralnych, ale nie ma w nim takiego samego miejsca dla świadectwa przez narrację wydarzeń historyczno-zbawczych, w których sami uczestniczymy. Tylko, jeśli odnajdziemy spojrzenie wiary, które w świetle Biblii potrafi rozpoznać działanie Boga w naszej historii, przepowiadanie będzie zdolne dokonać autentycznej aktualizacji, co jest jego zadaniem”⁴⁹.

Na tym etapie aktualizacji głoszący słowo Boże powinien poszukać odpowiedzi na mniej więcej tego rodzaju pytania: w jakiej sytuacji społecznej i religijnej się znajduje moja wspólnota wiary? Z jakimi zagrożeniami, niepokojami i problemami się boryka? Jakich trudności jest świadkiem? Jakimi nadziejami żyje? Na co jest ona szczególnie wrażliwa? Chodzi o to, aby postawić pytania, które słuchacz może skierować do usłyszanego słowa Bożego. Papież Franciszek powie, że chodzi tu o umiejętność powiązania przesłania tekstu biblijnego „z ludzką sytuacją, z tym, czym ludzie żyją, z doświadczeniem potrzebującym światła Słowa”. Jest to „wrażliwość duchowa” pozwa-

⁴⁷ Por. Gerard Siwek, „Ewangelizacyjna funkcja homilii”, *Homo Dei* 62(1993): 95–96.

⁴⁸ Franciszek, Encyklika o wierze *Lumen fidei*, 17; 9

⁴⁹ Chino Biscontin, „Biblia a homilia”, *L'Osservatore Romano* (pol.) 32(2011): 48.

lająca „w wydarzeniach odczytywać przesłanie Boże”; odkryć to, „co Pan pragnie powiedzieć w określonych okolicznościach. Tak więc przygotowanie kazania przemienia się w ćwiczenie ewangelicznego rozeznania, w którym człowiek – w świetle Ducha – stara się rozpoznać «Boże wezwanie, rozbrzmiewające w określonej sytuacji historycznej. Również w niej i przez nią Bóg wzywa wierzących»”⁵⁰.

c) Rozpoznanie aspektów obecnej sytuacji, które tekst naświetla lub kwestionuje

Sytuacja, w której obecnie znajduje się wspólnota słuchająca słowa Bożego, często nie do końca pokrywa się z sytuacją przedstawioną w tekście biblijnym. Stąd też orędzie zbawcze tekstu świętego może odnosić się tylko do niektórych aspektów aktualnej sytuacji ludu Bożego. To z kolei uniemożliwia mechaniczne przenoszenie rozwiązań problemów w czasach biblijnych na sytuacje w obecnych warunkach⁵¹. Po uważnym rozeznaniu sytuacji ludu Bożego należy zatem wybrać z tekstu świętego tylko te elementy, które bezpośrednio do niej się odnoszą.

Tekst biblijny może owe wybrane aspekty ludu Bożego „naświetlać lub kwestionować”. Warto zatrzymać się przy tych dwóch terminach. Pierwszy z nich odnosi się bardziej do interpretacyjnego wymiaru przepowiadania. Wówczas to aktualizacja służy słuchaczom do zrozumienia swojego życia, widzenia własnych doświadczeń w świetle historii zbawienia, a przede wszystkim w świetle śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, który tę historię wypełnia i w sobie samym rekapitułuje losy każdego człowieka. O takiej aktualizacji mówi soborowy Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* podkreślając, że w uprawianiu teologii należy „szukać rozwiązywania ludzkich problemów w świetle Objawienia, stosować jego wieczne prawdy do zmiennych warunków ludzkiego życia i głosić je w sposób zrozumiały dla współczesnych ludzi (DFK 16). W celu dokonania takiej aktualizacji – jak mówi Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych – głoszący słowo Boże „powinien nabyć biegłości w dostrzeganiu analogii między Biblią a codziennym doświadczeniem”⁵².

⁵⁰ Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*, 154. Zob. Paolo Magnani, „L’omelia, attualizzazione della Parola”, *Liturgia* 44(2009): 79–99.

⁵¹ Pindel, „Biblijne wzorce dla współczesnej aktualizacji na przykładzie Dz 4,1–31”, 153–154.

⁵² „Dzisiejsze narodziny dziecka są echem narodzin Chrystusa; czas cierpienia przeżywany dzisiaj w szpitalu łączy się w jakiś sposób z cierpieniem Jezusa na Krzyżu; głos powołania usłyszany przez młodą kobietę w parafii nie jest całkowicie różny od wezwania anioła Gabriela

Aktualizacja winna również ukazywać, jak słowo Boże „kwestionuje” niektóre aspekty życia słuchaczy. Chodzi o te wymiary życia wspólnoty, które nie są zgodne z duchem Ewangelii, sprzeczne z „dążeniami” Chrystusa (Flp 2,5) – ze świętością nie zacenioną najmniejszym grzechem, doskonałą miłością, posłuszeństwem woli Bożej, pokorą, przebaczeniem nieprzyjaciołom itd. Kaznodzieja ma uchwycić to, w jaki sposób słowo Boże obnaża grzeszność słuchacza, przenika jego wnętrze (por. Hbr 4,12), ujawnia w nim pozostałości „dawnego człowieka” (por. 1Kor 15,31). Słowo Boże staje się tutaj kryterium rozeznania podpowiadającym jakiego nawrócenia umysłu, serca i życia domaga się od nas Pan; pomagającym rozpoznać „jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu miłe i co doskonałe” (Rz 12,2)⁵³. W tym przypadku w aktualizacji można wówczas kierować się zasadą identyfikacji (porównywanie postaw i zachowania słuchaczy z postawami i zachowaniem postaci biblijnych), konfrontacji, dostrzeganiem przeciwieństw lub podobieństw itp.⁵⁴

d) Wydobycie z pełnego sensu biblijnego elementów zdolnych przekształcić obecną sytuację zgodnie ze zbawczą wolą Boga w Chrystusie

Na tym etapie należy uwypuklić te elementy przesłania biblijnego, które wpłyną na owocną przemianę współczesności oraz zmotywować słuchaczy do działania. Chodzi o to, aby dopomóc w „pełnym zrozumieniu i oddziaływaniu słowa Bożego na życie wiernych”⁵⁵. Etap ten jest oczywiście konsekwencją poprzednich etapów aktualizacji. Jeśli zatem na poprzednim etapie sytuację wspólnoty oświetliliśmy słowem Bożym, to teraz wezwiemy ją do tego, aby spojrzała na własne życie jako na arenę historii zbawienia; potwierdzimy przy tym, że Bóg będzie działał w życiu wspólnoty z tą samą dynamiką i celem, z jakimi działał w sytuacji nakreślonej w słowie Bożym⁵⁶.

usłyszanego przez Maryję z Nazaretu; nieuczciwość dyrektora korporacji handlowej przypomina niewierność Izraelitów na pustyni; walka o sprawiedliwość w naszym społeczeństwie znajduje wsparcie w krzyku protestu Amosa w imieniu biednych i tym podobne. W ten sposób Pismo Święte wypowiada nasze najgłębsze tęsknoty i dążenia”. Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych, „Przepowiadanie misterium wiary: homilia niedzielna”, w: *Homilia niedzielna. Dokumenty Konferencji Episkopatu Stanów Zjednoczonych*, oprac. Henryk Sławiński (Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2015), 85.

⁵³ Por. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 87.

⁵⁴ Por. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, 142–143.

⁵⁵ Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, 59.

⁵⁶ Por. Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangeli gaudium*, 147.

Będziemy budować wiarę – „towarzyszkę życia, która pozwala nam dostrzegać nieustannie na nowo cuda, jakich Bóg dla nas dokonuje”⁵⁷; wiarę, która przekonuje o prawdziwości słów Jezusa: „Ojciec mój działa aż do tej chwili i Ja działam” (J 5,17). W ten sposób wezwiemy wiernych do wiary w to, że Ewangelia jest Dobrą Nowiną; do mocniejszej nadziei i wewnętrznego pokoju. Podążając tym samym kierunkiem zaprosimy członków wspólnoty, aby zechcieli przedłużyć w sobie życie Chrystusa lub też zachęcimy do zgody na to, aby w swoim życiu – jak stwierdza św. Paweł – „dopełniali braki udręk Chrystusa” (por. Kol 1,24).

Jeżeli w aktualizacji skupiliśmy się na przemianie moralnej, jakiej Bóg chce dokonać we wspólnocie wierzących, wówczas wydobędziemy pewien „moment roszczenia”, jakie zawiera słowo Boże; konkret życia moralnego, który domaga się przeobrażenia. Przede wszystkim zaś pociągniemy słuchaczy ku wierności Chrystusowi, który jako nowy człowiek jest wzorem i osobową normą chrześcijańskiego życia. Każdy czyn i słowo Jezusa Chrystusa ma być ukazany jako zbawczy apel „dla nas dziś”, apel wzywający nas do nawrócenia i posłuszeństwa. Życie Chrystusa staje się wówczas życiem chrześcijanina, a Pascha Chrystusa paschą chrześcijanina, zgodnie ze słowami św. Pawła: „Żyję już nie ja, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20). Na tym etapie aktualizacji należy zatem wskazywać na życiowe zastosowanie słowa Bożego, tzn. jak w rzeczywistości współczesnego świata (praca, rozrywka, relacje w rodzinie) ma się zachować człowiek naśladowujący Chrystusa. Wezwanie to powinno być konkretne, bezpośrednie, tak aby pomóc wspólnocie w wolnej odpowiedzi Bogu objawiającemu się w swoim słowie. Na tym etapie aktualizacji głoszący słowo Boże winien zatem wybrać przestrzeń życia wspólnoty, na którym dokona aktualizacji – może to być zakres życia indywidualnego, rodzinnego, parafialnego, powszechnego; czy też poziom życia egzystencjalnego, moralnego czy duchowego⁵⁸.

e) Aktualizacja liturgiczna

Oczywiście, jeśli aktualizacja dokonuje się w czasie liturgii – wówczas mamy do czynienia z homilią, winna uwzględnić liturgię będącą przestrzenią

⁵⁷ Benedykt XVI, List apostolski w formie „motu proprio” ogłaszający rok wiary *Porta fidei* (Poznań: Pallottinum, 2011), 15.

⁵⁸ Trzy etapy aktualizacji opisane powyżej w punktach b–d pokrywają się w pewnej mierze ze znaną w duszpasterstwie metodą ewangelicznej rewizji życia. Obejmuje ona trzy kroki: dostrzeżenie problemów życiowych („widzieć”); ocenianie ich w świetle Ewangelii („osądzić”); działanie zgodnie z wolą Bożą ukazaną w słowie Bożym („działać”). Por. Kudasiewicz, „Proforystyka pastoralna”, s. 264–269.

zbawczej obecności i działania Boga. Podczas przepowiadania interpretacyjnego wskażemy na liturgię jako historię zbawienia *in actu*, jako na uobecnienie wydarzeń poświadczonych w słowie Bożym. Pobudzimy też do wiary w Pana obecnego w liturgii oraz doprowadzimy do osobistej relacji z Nim. Przy aktualizacji zmierzającej do przemiany życia moralnego ukażemy liturgię jako źródło nowego życia, jako okazję do przyswojenia sobie energii i dążeń samego Zbawiciela. Życie chrześcijańskie bowiem jest zawsze owocem łaski Chrystusa otrzymanej w sakramencie (por. KL 10), liturgia zaś „jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha” (KL 14).

f) Język przepowiadania

Proces aktualizacji domaga się także dobrania odpowiedniego języka przepowiadania. Dla owocnej aktualizacji potrzeba języka, który określamy mianem egzystencjalnego i współczesnego. Z językiem egzystencjalnym mamy do czynienia wówczas, gdy kaznodzieja mówi o realnych problemach słuchacza. Język współczesny zaś to język dostosowany do zdolności percepcyjnych słuchacza i jego mentalności, język komunikatywny. Warto dodać, że język przepowiadania przestaje być komunikatywny, jeśli stosuje się w nim abstrakcję, ogólnikowość, żargon teologiczny, podaje się wiele cytatów biblijnych, które same w sobie są nośne treściowo i wymagają szczegółowej interpretacji. Oczywiście proces aktualizacji zakłada także opracowanie właściwej kompozycji danej jednostki przepowiadania⁵⁹. Zwieńczeniem procesu aktualizacji jest natomiast sam akt wygłoszenia homilii czy kazania, w tym konieczność zaistnienia bezpośredniej (werbalnej i niewerbalnej) komunikacji z słuchaczami⁶⁰.

*

Kerygmat tekstów świętych posiada w sobie oryginalną siłę, która nadaje słowu Bożemu wieczną aktualność i moc. Słowo to, aby osiągnąć swój cel, powinno realizować się w coraz to nowych kontekstach życia osobistego, eklezjalnego, społecznego i kulturowego. Jest to zadanie przepowiadania, które poprzez aktualizację słowa Bożego wpisuje się w żywą tradycję Kościoła, w proces kościelnego dojrzewania do coraz pełniejszego uchwycenia Bożej prawdy (por. J 18,13). Przepowiadanie aktualizacyjne jest przykładem

⁵⁹ Zob. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, 156–176.

⁶⁰ Zob. tamże, 183–186.

tego, jak Kościół dzisiaj rozważa i żyje słowem Bożym. Bez aktualizacji natomiast przepowiadanie gubi swój cel, staje się mało atrakcyjne oraz może doprowadzić do sytuacji, że samo słowo Boże postrzegane zostanie przez słuchaczy jako pozbawione swej zbawczej mocy. Tezy te zostały uzasadnione w powyższych refleksjach, które w sposób syntetyczny przedstawiają i porządkują problem aktualizacji.

Wychodząc od przedstawionych w opracowaniu podstaw, zasad, modeli i procesu aktualizacji można przedstawić próbę opisowej definicji aktualizacji słowa Bożego w przepowiadaniu. Aktualizacja polega na „wcieleniu” zbawczego orędzia tekstu świętego w obecną sytuację wspólnoty tak, aby fakty historii zbawienia, poświadczonej w Piśmie św., stały się na nowo „wydarzeniem” w egzystencjalnej rzeczywistości ludu Bożego. Aktualizacja jest analogicznym przedstawieniem dynamiki i celu Boskiego działania w sytuacji współczesnej – innej niż ta, do której odnosił się autor biblijny. Tym samym aktualizacja jest transpozycją całej prawdy biblijnej od Chrystusa (pełni Objawienia) do Kościoła, a w nim do każdego z nas. Aktualizacja ukazuje wpływ, jaki ma tekst biblijny na wartości i normy ludu Bożego żyjącego dzisiaj; odkrywa zobowiązania, jakie słuchacz ma urzeczywistnić we własnej egzystencji. Sama zaś aktualizacja jest ujęta w języku egzystencjalnym i współczesnym, opracowana w schemat kompozycyjny adekwatny do rodzaju tekstu biblijnego i mentalności słuchacza oraz zrealizowana z poszanowaniem zasad komunikacji.

Należy podkreślić, że aktualizacja jest rzeczywistością złożoną, dynamiczną i uwarunkowaną przez różnego rodzaju faktory. Głosiciel słowa Bożego stoi często wobec zgromadzenia zarówno anonimowego, jak też i złożonego pod względem mentalności, wieku, przeżywanych problemów, potrzeb itd. Również i mocno ograniczony czas trwania przepowiadania (zwłaszcza homilii) może utrudniać możliwość skutecznej aktualizacji. Podobnie i przejście od orędzia biblijnego do konkretnej sytuacji nie zawsze jest jasne i łatwe do uchwycenia. Są to otwarte problemy, które domagają się dalszego namysłu. Już teraz można jednak stwierdzić, że problemy te są możliwe do pokonania dla kaznodziei, który jest szczerze oddany swej posłudze, otwarty na słowo Boże, wytrwały w formacji teologicznej oraz wrażliwy na los swoich wiernych. Warto dodać w końcu, że w procesie aktualizacji słowa Bożego bardzo pozytywną rolę odegrałoby także zaangażowanie wiernych świeckich na etapie przygotowania danej jednostki przepowiadania.

BIBLIOGRAFIA

- Bardzki, Krzysztof. „Patrystyczna egzegeza alegoryczna”. *Vox Patrum* 23(2003): 49–64.
- Benedykt XVI. Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*. Poznań: Pallottinum, 2010.
- Benedykt XVI. List apostolski w formie „motu proprio” ogłaszający rok wiary *Porta fidei*. Poznań: Pallottinum, 2011.
- Biscontin, Chino. „Biblia a homilia”. *L'Osservatore Romano* (pol.) 32(2011): 45–49.
- Bouyer, Louis. *Wprowadzenie do życia duchowego*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014.
- Czajkowski, Michał. „Interpretacja Biblii w Kościele”. *Studia Theologica Varsaviensia* 33(1995): 183–188.
- „Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totus*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, 288–301. Poznań: Pallottinum, 2002.
- „Dekret o posłudze i życiu presbiterów *Presbyterorum ordinis*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, 478–508. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Dyk, Stanisław, Klementowicz, Michał, Wyrostkiewicz, Michał. *Słowo aktualne. Przepowiadanie a kwestie społeczne*. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, 2019.
- Franciszek. Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*. Kraków: Wydawnictwo M, 2013.
- Franciszek. Encyklika o wierze *Lumen fidei*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013.
- Guardini, Romano. „La prédication mystagogique”. *La Maison-Dieu* 158(1984): 137–147.
- Hajduk, Ryszard. „*Mea res agitur*. Egzystencjalny aspekt przepowiadania homilijnego”. W: *Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, red. Michał Dąbrówka, Michał Klementowicz, 51–61. Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2017.
- Hareźga, Stanisław. „Droga Słowa Bożego od zrozumienia do inkulturacji”. W: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, red. Ryszard Rubinkiewicz, 196–217. Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOCATIO, 1999.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum, 1994.
- Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych. „Przepowiadanie misterium wiary: homilia niedzielna”. W: *Homilia niedzielna. Dokumenty Konferencji Episkopatu Stanów Zjednoczonych*, oprac. Henryk Sławiński, 29–88. Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2015.
- Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium homiletyczne*. Poznań: Pallottinum, 2015.
- Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*. Poznań: Pallottinum, 2004.
- „Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, 104–166, Poznań: Pallottinum, 2002.
- „Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, 350–363. Poznań: Pallottinum, 2002.
- „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, s. 526–606. Poznań: Pallottinum, 2002.

- „Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*”. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, 48–78. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Kudasiewicz, Józef. „Proforystyka pastoralna, Pismo Święte jako księga ludu Bożego”. W: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. Jan Szlaga, 221–275. Poznań: Pallottinum, 1986.
- Levoratti, Armando J. „Interpretacja Pisma Świętego”. W: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. William R. Farmer, 50–72. Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów VERBINUM 2001.
- Magnani, Paolo. „L’omelia, attualizzazione della Parola”. *Liturgia* 44(2009): 79–99.
- Matuszczyk, Bożena. „Retoryka Kościoła dziś – «siedem grzechów głównych» współczesnego kaznodziejstwa”. W: *Skuteczność słowa w działaniach politycznych i społecznych. Materiały konferencyjne, Bydgoszcz, 3–5 kwietnia 1997 r.*, red. Elżbieta Laskowska, 123–133. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, 1999.
- Papieska Komisja Biblijna. „Interpretacja Biblii w Kościele”. W: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, red. Ryszard Rubinkiewicz, 24–100. Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOCATIO, 1999.
- Pindel, Roman. „Biblijne wzorce dla współczesnej aktualizacji na przykładzie Dz 4,1–31”. *Polonia Sacra* 60(2020): 149–165.
- Pindel, Roman. *Aktualizacja według Dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele”*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2002.
- Sartore, Domenico. „Attualizzazione della Parola”. W: *Dizionario di Omiletica*, a cura di Manlio Sodi, Acchille Maria Triacca, 156–160. Torino–Bergamo: Editrice Elle Di Ci – Editrice Velar, 1998.
- Simonetti, Manlio. *Między dosłownością a alegorią. Przyczynek do historii egzegezy patrystycznej*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000.
- Siwek, Gerard. „Ewangelizacyjna funkcja homilii”. *Homo Dei* 62(1993): 84–97.
- Wallner, Alfred. *Werkbuch Predigt. Im Dialog mit der Gemeinde*. Graz–Wien–Köln: Verlag Styria, 1989.
- Witczyk, Henryk. „Dlaczego i jak soborowa Konstytucja *Dei Verbum* przybliżyła Biblię Kościołowi?”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 59(2006): 179–191.

AKTUALIZACJA SŁOWA BOŻEGO W PRZEPOWIADANIU

Streszczenie

Bez aktualizacji przepowiadanie gubi swój cel, staje się mało atrakcyjne, samo zaś słowo Boże postrzegane zostaje przez słuchaczy jako pozbawione swej zbawczej mocy i nieżyciowe. Opracowanie potwierdza te tezy. W artykule uporządkowano i syntetycznie przedstawiono najważniejsze zagadnienia związane z aktualizacją: teologiczne podstawy aktualizacji, główne zasady jej realizacji; biblijne modele aktualizacji jako wzorce dla współczesnego przepowiadania; proces aktualizacji. W zakończeniu zaś sformułowano opisową definicję aktualizacji.

Słowa kluczowe: kazanie; homilia; słowo Boże; aktualizacja; Pismo Święte.